

KUVASTIMEN LÄPI

To 14.9.2023 klo 18 Kuopion Musiikkikeskus

Kuopion kaupunginorkesteri
Eugene Tzigane, kapellimestari
Elina Vähälä, viulu

Elfrida Andrée (1841–1929): "Varför och därför" sinfoninen sävelruno f-molli (1874)

Jaakko Kuusisto (1974–2022): Viulukonsertto op. 28 (2012)

I Moderato
II Lento
III Molto allegro

Väliaika 20 minuuttia

Alexander von Zemlinsky (1871–1942): Sinfonia nro 2 B-duuri (1897)

I Sostenuto
II Nicht zu schnell (Scherzando)
III Adagio
IV Moderato

* * * * *

Ruotsalainen säveltäjä ja kapellimestari **Elfrida Andrée** ajoi läpi kaksi lakimuutosta saadakseen tehdä, mitä halusi. Andréen perhe oli poliittisesti liberaali, ja perheen molemmat tyttäret saivat ajan tapojen mukaisen tukevan porvarillisen kasvatuksen lisäksi toteuttaa lahjakkuuttaan yli totuttujen rajojen. Uraohjaajana toimi pääasiassa perheen lääkäri-isä. Molemmat tyttäret opiskelivat urkujen soittoa, ja isosisko **Fredrikasta** tuli oopperalaulaja Tukholman Kuninkaalliseen teatteriin.

Pappa Andrée oli tavannut Lontoon maailmannäyttelyssä nuoria neitoja, jotka olivat sekä soittaneet urkuja että hoitaneet lennätinasemaa. Elfridaa alkoi kiinnostaa tällainen kahden ammatin hoitaminen, mutta urasuunnitelmien esteenä olivat Ruotsin lait. Niinpä isä ja tytär ryhtyivät toimiin lakien muuttamiseksi. Heidän ansiostaan kirkkomuusikon virat avautuivat naisille vuonna 1861 ja Elfrida Andréesta tuli ensimmäinen nainen kanttorina Ruotsissa, kun hän sai viran Tukholman Suomalaisessa kirkossa. Tukholman vierailijoiden kannattaa tämän kunniaksi tehdä ylimääräinen pysähdys kuninkaan linnaa vastapäätä olevan pienen keltaisen kirkon edessä. Siellä kiinnitettiin enemmän huomiota hakijan kykyihin kuin siihen, että nainen urkuperkillä häiritsisi hengellistä elämää. Sähköttäjäksi pääsyn varmistava lakimuutos oli kirkon virkaa kovempi työ, mutta onnistui. Elfrida Andrée aloitti alan opinnot jo vuonna 1861. Laki muuttui pitkällisten keskustelujen jälkeen kaksi vuotta myöhemmin, ja ensimmäiset naiset, Elfrida heidän joukossaan, nimitettiin lennättimienhoitajiksi 1965. Vuoteen 1880 mennessä alasta oli tullut Ruotsissa naisvaltainen.

Elfridan työ muusikkona jatkui ja laajeni. Koska naisia ei päästetty opiskelemaan sävellystä korkeakouluihin, hän opiskeli yksityisesti. Ensimmäiset sävellyksensä hän julkaisi nimettömänä. Yleisön hämmästys oli suuri, kun paljastui, että mies teosten takana olikin nainen. Koko tuotantoa ei ole vielä kartoitettu, mutta teosluettelossa on ainakin 135 sävellystä: kamarimusiikkia, kuoroteoksia, lauluja, suuria orkesteriteoksia (mm. kaksi sinfoniaa), yksi ooppera ja kaksi melodraamaa.

Sävelruno *Varför och därför* (Miksi ja siksi) valmistui aikana, jolloin Elfrida Andréen elämä oli työntäyteistä. Hänellä oli oma musiikkikoulu Göteborgissa, hän järjesti oppilaskonsertteja ja sävelsi aktiivisesti. *Varför och därför* on itsenäinen, taitavasti orkestroitu sävellys, joka perustuu hänen pianosonaattinsa toiseen osaan. Valmistuttuaan 1874 teos jäi kuitenkin esittämättä, eikä se ollut ohjelmassa myöskään vuonna 1878

järjestetyssä Andréen sävellyskonsertissa Göteborgin tuomiokirkossa, jonka ohjelmassa kuultiin mm. suosittu konserttialkusoitto. Kirkko oli ääriään myöten täynnä ja säveltäjä toimi itse kapellimestarina. Ilta oli menestys. ”Minä sävelsin, minä johdin ja ihmiset aplodeerasivat”, Elfrida kirjoitti sisarelleen.

Säveltäjä ja viulisti **Jaakko Kuusisto** suunnitteli konserton säveltämistä omalle soittimelleen jo vuoden 2000 paikkeilla. Projektin jäi kuitenkin uinumaan, kunnes **Elina Vähälä** pyysi ystävältään konserttoa. Senkin jälkeen Kuusiston viulukonsertto op. 28 (2011–2012) tarvitsi vielä pitkän kypsyttelyn, jonka aikana säveltäjä pohti teoksen rakennetta ja kokoonpanoa. Teos tiivistyi ratkaisuiltaan melko perinteiseksi, mutta huolella perustelluiksi.

Kolmiosaisen konserton laaja avausosa (Moderato) alkaa sooloviulun kadenssilla, taiturillisella ja solistin persoonallisuutta määrittävällä johdannolla, jonka orkesteri malttamattomana keskeyttää. Pääteema astuu esiin vasta sen jälkeen, yhä korkeammalle kaartaen. Sonaattimuotoisen osan lopussa rytmisen jännite tiivistyy ja heittää musiikin suoraan hitaaseen osaan (Lento).

Sooloviulu astuu hitaan osan alun mystiseen yömaisemaan klarinetin ja oboen seurassa. Aistikkaat sointivärit ja hiljaisista urkupisteistä kasvava odotuksen tunne lataavat rapsodisesti polveilevan viulusoolon, kunnes odotukset purkautuvat viulun intohimoiseen, väkevien orkesterireplikkien höystämään resitatiiviin. Aivan lopussa musiikki sulkeutuu takaisin hiljaisuuteen.

Finaalia (Molto allegro) Kuusisto on luonnehtinut ikiliikkujamaiseksi. Motoriset rytmit, kilisevät ja nakuttavat lyömäsoittimet antavat hetkittäin tilaa uljaasti kaartuville melodioille, mutta muuten musiikkia hallitsee valtava eteenpäin menemisen pakko. Kuusistolla oli taito kirjoittaa muhkea orkesteriosuus niin, että sooloviululle jää tilaa liikkua sen lomassa vapautuneesti. Myös täällä liike suuntautuu ylöspäin ja kiihtyy loppusuoralla vimmatuksi taiturisyöksyksi. Kuusiston viulukonsertto on syystä omistettu Elina Vähälälle.

Itävaltalaisen Alexander Zemlinskyn isoisä oli katolinen, isä kääntyi juutalaiseksi ja säveltäjä itse ryhtyi protestantiksi. Tästä huolimatta Zemlinsky joutui pakenemaan juutalaisvainoja vuonna 1938 Yhdysvaltoihin, jossa käytännössä lopetti säveltämisen ja kuoli vuonna 1942. Nuorena Zemlinskyllä oli monia kytköksiä keskeisiin säveltäjiin. Johannes Brahms kiinnostui Zemlinskyn omaperäisestä ja varhaiskypsästä sävellystyylistä jo 1890-luvun alussa ja toimi tuomaristossa, kun Zemlinskyn toinen sinfonia voitti Beethoven Prize -sävellyskilpailun. Ikätovereista Arnold Schönberg oli hänen hyvä ystävänsä, sittemmin myös lankonsa, ja Gustav Mahleriin hänet yhdisti Alma Schindler, jonka kanssa Zemlinsky seurusteli ennen kuin Almasta tuli Alma Mahler.

Zemlinsky ei milloinkaan ollut päätoiminen säveltäjä, vaan teki merkittävän uran kapellimestarina mm. Wienin, Prahan ja Berliinin oopperataloissa. Johtaessaan sinfoniaorkestereita hän sai erityistä kiitosta Mozartin tulkkina aikana, jolloin Mozart ei ollut ohjelmistoissa toistuva nimi. Kapellimestarikiireistä huolimatta Zemlinskyn tuotanto on hämmästyttävän laaja. Se sisältää monipuolisesti kamarimusiikkia (mm. neljä jousikvartettoa), kahdeksan oopperaa ja useita sinfonioita, joista soitetuina on laulusolisteille ja orkesterille intialaisiin teksteihin sävelletty *Lyyrinen sinfonia*.

26-vuotiaana sävelletty toinen sinfonia on itse asiassa järjestyksessä kolmas, mutta varhaisimmasta e-mollisinfoniasta on säilynyt vain kaksi osaa, eikä sitä alamittaisena lasketa listaan mukaan. Beethoven Prize -palkinto antoi sinfonielle näyttävän alun, sillä Wienin filharmonikot soittivat sen konsertissaan kaksi vuotta kilpailuvoiton jälkeen. Mutta jostain syystä Zemlinsky ei ollut tyytyväinen teokseensa eikä viitsinyt myöskään muokata sitä mieleisekseen, vaan unohti partituurin loppuelämäkseen. Teos löytyi säveltäjän kuoleman jälkeen ja julkaistiin vasta vuonna 1977. Sinfonia on Zemlinskyn muuta musiikkia perinteisempi, mikä saattaa johtua halusta miellyttää Johannes Brahmsia. Sinfonian neljäs osa lienee suorastaan kunnianosoitus Brahmsille, sillä se on tämän neljännen sinfonian tapaan passacaglia-muotoinen eli perustuu läpi osan toistuville sointukuvion pohjasävelille.

© Maisteriviestintää/Hannele Eklund & Minna Lindgren

Eugene Tzigane, kapellimestari

New Yorkin Juilliardissa opintonsa aloittaneen Eugene Tziganen yhteys Pohjoismaihin syntyi Jorma Panulan oppilaana Tukholman Kuninkaallisessa musiikkikorkeakoulussa. Yhteys vahvistui entisestään, kun Tzigane tänä vuonna aloitti Kuopion kaupunginorkesterin ylikapellimestarina. Tziganen kansainvälinen ura käynnistyi vuoden 2008 Solti-kapellimestarikilpailussa, jonka toinen sija johti heti yhteistyöhön Deutsches Symphonie-Orchester Berlinin, Frankfurtin radion sinfoniaorkesterin ja Nordwestdeutsche (NWD) Philharmonien kanssa, jonka ylikapellimestarina Tzigane toimi vuoteen 2014 asti. Japanilaissyntyisellä, molemmin puolin Tyyntä Valtamerta kasvaneella, ja jo pitkään Euroopassa vaikuttaneella Tziganella on yhteistyökumppaneinaan useita vakiintuneita ja kansainvälisesti arvostettuja orkestereita eri puolilla maailmaa. Kuopion kaupunginorkesteria hän on johtanut useita kertoja vuodesta 2015 lähtien.

Elina Vähälä, viulu

Yhdysvaltain Iowassa syntynyt, mutta jo pikkulapsena Suomeen muuttanut Elina Vähälä kuuluu Suomen kansainvälisesti tunnetuimpiin viulisteihin. Vähälä aloitti viulunsoiton opiskelun Lahdessa Päijät-Hämeen konservatoriossa ja sittemmin Sibelius-Akatemiassa. Opiskelujensa loppuvaiheessa hän voitti arvostetun Young Concert Artists International Auditions -kilpailun New Yorkissa vuonna 1999. Vähälä on ansainnut maineensa valovoimaisena ja poikkeuksellisen monipuolisena muusikkona laaja-alaisella ohjelmistollaan. Hän on kantaesittänyt useita kotimaisten säveltäjien viulukonserttoja ja kamarimusiikkiteoksia. Konsertoimisen ohella Elina Vähälä toimii professorina Wienin musiikin ja esittävän taiteen yliopistossa. Vähälä on Naantalin musiikkijuhlien taiteellinen johtaja.

© Maasteriviestintää/Hannele Eklund & Minna Lindgren